

بررسی میزان همخوانی برنامه‌درسی قصد شده، اجرا شده و کسب شده مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان

حسن ملکی^۱

علی دلاور^۲

غلامعلی احمدی^۳

محسن حاجی تبار فیروزجائی^۴

تاریخ پذیرش: ۹۲/۱/۱۸

تاریخ وصول: ۹۱/۹/۲۴

چکیده

پژوهش حاضر میزان همخوانی برنامه درسی قصد شده، اجرا شده و کسب شده مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان در شهر تهران را مورد مطالعه قرار داده است. این پژوهش از نوع پژوهش‌های توصیفی-تحلیلی است. جامعه مورد مطالعه این پژوهش شامل، اعضای شورای برنامه‌ریزی مطالعات اجتماعی، مدیران، معلمان، سرگروه‌های آموزشی و دانش‌آموزان سال اول دبیرستان بوده است. حجم نمونه پژوهش شامل ۲۰ مدیر، ۲۰۰ دانش‌آموز، ۱۹ سرگروه آموزشی مطالعات اجتماعی شهر تهران، ۶۰ دانش‌آموز به عنوان نمایندگان گروه‌های

---

maleki-@yahoo.com

۱- عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

۲- استاد دانشگاه علامه طباطبائی

۳- عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت دبیر رجایی

۴- دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی دانشگاه علامه طباطبائی

دانش‌آموزان و ۵۲ معلم بودند. برای معلمان و مدیران، دانش‌آموزان و نمایندگان دانش‌آموزان از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای استفاده شد. داده‌های مورد نیاز بر اساس مطالعه و تحلیل کلیه اسناد مربوطه به برنامه‌ریزی مطالعات اجتماعی، نظر سنجی از اعضای شورای برنامه‌ریزی مطالعات اجتماعی، مدیران، معلمان، سرگروه‌های آموزشی، دانش‌آموزان، اجرای آزمون دانشی، مهارتی و نگرشی، میانگین نمرات مستمر و پایانی و مشاهده ۲۰ کلاس درس مطالعات اجتماعی در شهر تهران گردآوری شده است. نتایج این پژوهش، ضمن ارائه تصویری روشن از برنامه درسی مطالعات اجتماعی در سه مرحله یاد شده حاکی از آن است، با آن‌که برنامه درسی مطالعات اجتماعی طرح نسبتاً مناسبی دارد، اما در مرحله اجرا با مشکلات متعددی مانند ناکافی بودن آموزش معلمان، عدم دسترسی به امکانات مورد نیاز برای آموزش، سنگینی محتوا و ... روبه‌رو است. همچنین بر اساس بررسی نمرات دانش‌آموزان در طول سال تحصیلی و نتایج سه آزمون دانشی، مهارتی و نگرشی، عملکرد دانش‌آموزان در آزمون دانشی خوب بوده، اما آزمون مهارتی در حد رضایت‌بخش بوده عملکرد دانش‌آموزان در آزمون نگرشی ضعیف بوده است. بنابراین با توجه به ضعف‌های مشاهده شده در اجرا و همچنین تحقق نیافتن هدف‌های نگرشی و مهارتی، لازم است شورای برنامه‌ریزی مطالعات اجتماعی، مدیران و معلمان با تلاش بیشتر، راهکارهای مناسب در زمینه کاهش ناهماهنگی‌ها موجود در سه برنامه درسی قصد شده، اجرا شده و کسب شده مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان ارائه دهند.

واژگان کلیدی: برنامه درسی، برنامه درسی قصد شده، برنامه درسی اجرا شده، برنامه درسی کسب شده.

مقدمه

از جمله مسائل مهمی که معمولاً کل جوامع، مخصوصاً جوامع در حال رشد، در ارتباط با آموزش و پرورش با آن مواجه هستند، ارزشیابی است. از آنجا که برنامه‌های درسی، نقش محوری در نظام آموزشی دارند، بنابراین بررسی میزان همخوانی برنامه‌های درسی قصد شده،

کلاس درس به اجرا در می‌آید (اسکیمدت^۱ و همکاران، ۱۹۹۷، ص ۵). مراد از برنامه‌درسی کسب‌شده در واقع یادگیری‌هایی است که از طریق به اجرا در آمدن برنامه‌درسی در مجموعه دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های دانش‌آموزان به وجود می‌آید. انتظار می‌رود که در این مرحله دانش‌آموزان بتوانند به بخش قابل توجهی از هدف‌های برنامه‌درسی قصدشده نایل گردند به طور کلی این برنامه در سطح دانش‌آموزان است و به نتایج حاصل از رویدادهای که در کلاس درس اتفاق می‌افتد اشاره دارد (احمدی، ۱۳۸۵؛ مونیکا^۲، ۲۰۰۳، ص ۵). وجود فاصله و ناهماهنگی بسیار میان سه برنامه مذکور به عنوان ضعف اساسی در هر برنامه درسی قلمداد می‌شود که گروه دست‌اندرکار فرایند برنامه‌ریزی درسی باید بکوشد تا آن را به حداقل برساند. از آنجا که برنامه‌درسی قصدشده طرحی است برای آموزش و یادگیری، صرف توجه به ارزشیابی تکوینی^۳ و پایانی^۴ در مراحل شکل‌گیری و تولید یک برنامه، فراهم کننده ضمانت اجرایی برای موفقیت آن در موقعیت واقعی کلاس‌های درس نیست. برنامه‌درسی قصدشده ممکن است تحت تأثیر عوامل گوناگون، طبق پیش‌بینی‌های انجام شده به اجرا در نیاید و در نهایت هدف‌های آموزشی آن به نحو مطلوب در فراگیران محقق نشود.

بر این اساس، برای شناسایی نقاط قوت و ضعف یک برنامه درسی ضروری است که با روش نظام‌مند و همزمان در مرحله اجرای سراسری، سه برنامه قصدشده، اجراشده و کسب‌شده ارزشیابی شوند. مسلماً، یافته‌ها و اطلاعات به دست آمده از این ارزش‌یابی علاوه بر نشان دادن و بازنمایی مسائل و مشکلات مربوط به هر یک از عناصر برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی، اطلاعات ارزشمندی را برای دست‌اندرکاران برنامه‌ریزی این درس، معلمان مطالعات اجتماعی، مدیران مدارس و اعضای گروه‌های آموزشی درس مطالعات اجتماعی فراهم خواهد آورد، تا

---

۱. Schmidt

۲. Monica

۳. Formative evaluation

۴. Summative evaluation

مفتخر (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان «بررسی تفاوت برنامه‌درسی قصدشده و اجراشده شهروند مسئول در دوره آموزش متوسطه نظری از دیدگاه دبیران علوم اجتماعی» بیان می‌دارد: به طور کلی میزان تفاوت و تطابق برنامه‌درسی قصدشده و اجراشده شهروند مسئول با توجه به سه سطح ارزیابی (کم، متوسط و زیاد) در چهار عنصر برنامه‌درسی (هدف، محتوا، روش تدریس و ارزشیابی) در سطح متوسط و قابل قبولی قرار دارد.

نارمنجی (۱۳۸۰) در پژوهشی با عنوان «ارزشیابی محتوای کتاب مطالعات اجتماعی سال اول نظام جدید متوسطه از دیدگاه دانش‌آموزان و دبیران» بیان می‌دارد: به جز در اصل هماهنگی محتوا با هدف‌های آموزش اجتماعی در سایر موارد اعم از هماهنگی محتوا با توانایی ذهنی یادگیرنده‌گان، توجه به علایق دانش‌آموزان، آشنا ساختن دانش‌آموزان با حقوق و وظایف اجتماعی و شرکت در امور مدنی، ایجاد فرصت‌های مناسب برای فعالیت‌های اجتماعی خارج از کلاس دانش‌آموزان و سازماندهی و ارتباط مطالب فصول با یکدیگر به میزان مطلوب رعایت نشده است.

در جمع‌بندی کلی از یافته‌های پژوهش‌های انجام گرفته در این زمینه می‌توان چنین نتیجه گرفت که پژوهش‌های پیشین، همگی، جنبه‌هایی از برنامه‌درسی قصدشده و اجراشده مطالعات اجتماعی را در پایه‌های متفاوت مورد بررسی قرار داده‌اند و در مورد برنامه‌درسی کسب‌شده یعنی اثر اجرای برنامه‌ی مطالعات اجتماعی بر کیفیت یادگیری دانش‌آموزان، تاکنون پژوهشی صورت نگرفته است. از این نظر پژوهش حاضر نخستین مطالعه در این زمینه است که اولاً، سه برنامه‌درسی قصدشده، اجراشده و کسب‌شده مطالعات اجتماعی را در ارتباط با هم و به شیوه‌ای نظام‌یافته بررسی می‌کند، ثانیاً میزان تحقق اهداف برنامه مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان را بررسی و ارزشیابی می‌کند و ثالثاً، برخلاف پژوهش‌های قبلی که فقط به چهار عنصر برنامه‌درسی (هدف، محتوا، روش تدریس و ارزشیابی) توجه داشتند این پژوهش به دیگر عناصر و همچنین به آماده‌سازی معلمان و مدیران و همچنین تجهیزات و امکانات نیز پرداخته است.

دانش‌آموزان یاد می‌گیرند هماهنگی و همخوانی وجود دارد. دریافت پاسخ مناسب برای این سؤال، دست‌اندرکاران فرایند برنامه‌ریزی درسی را بر آن می‌دارد تا با نوعی دقت و وسواس علمی کلیه مراحل طرح‌ریزی، تولید و اجرای برنامه‌درسی را در صحنه واقعی مدرسه و کلاس درس دنبال نمایند تا از این طریق وجود تفاوت میان این مراحل را به حداقل رسانده و اقدامات لازم را در جهت تصحیح حرکت و ایجاد تعادل و همخوانی در برنامه‌درسی ایجاد شده به عمل آورند.

اکنون می‌توان این پرسش اساسی را مطرح ساخت که آیا برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی بر اساس برنامه‌قصد شده در سطح مدارس کشور به اجرا در می‌آید؟ مشکلات اجرای این برنامه از دیدگاه مدیران، معلمان و دانش‌آموزان کدام است؟ تا چه اندازه اجرای این برنامه توانسته است دانستنی‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های مورد انتظار را در مخاطبان خود پدید آورد؟ چه بخش‌هایی از اجزاء و عناصر این برنامه به تغییر، بازنگری و اصلاح نیاز دارد؟ تا چه اندازه برنامه‌درسی اجرا شده و کسب شده درس مطالعات اجتماعی در چهار عنصر اصلی برنامه یعنی هدف، محتوا، روش یاددهی - یادگیری و ارزشیابی از آموخته‌های دانش‌آموزان، هماهنگ با برنامه‌درسی قصد شده است و مشکلات و عدم تعادل‌ها در برنامه‌های یاد شده در چه مواردی است؟ یافتن پاسخ‌هایی مناسب برای پرسش‌هایی از این دست، پژوهشگر را بر آن داشته است که به طور جامع برنامه‌درسی اجرا شده و کسب شده مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان را مورد ارزش‌یابی قرار دهد. بر این اساس، این پژوهش با استناد به نظرسنجی و بررسی عملکرد مدیران، معلمان، دانش‌آموزان مدارس نمونه منتخب از شهر تهران و همچنین نظرسنجی از اعضای گروه‌های آموزشی و اعضای شورای شورای برنامه‌ریزی و مولفان کتاب انجام گرفته است تا از این طریق اطلاعات لازم را برای اتخاذ تصمیمات مقتضی در جهت اصلاح و بهبود برنامه‌های درسی مطالعات اجتماعی در اختیار دست‌اندرکاران برنامه‌ریزی آموزشی قرار دهد.

- ۲- نیازسنجی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی چگونه صورت گرفته است؟
- ۳- هدف‌های برنامه درسی مطالعات اجتماعی چگونه انتخاب و تدوین شده‌اند؟
- ۴- محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی چگونه انتخاب و سازماندهی شده است؟
- ۵- الگو و روش‌های یاددهی-یادگیری، در برنامه درسی مطالعات اجتماعی چگونه انتخاب و سازماندهی شده است؟
- ۶- از چه روش‌هایی برای ارزشیابی پیشرفت یادگیری دانش‌آموزان در برنامه درسی مطالعات اجتماعی استفاده شده است؟
- ۷- فرآیند ارزشیابی تکوینی از برنامه درسی مطالعات اجتماعی (در زمان طراحی و تدوین برنامه) چگونه بوده است؟
- ب- پرسش‌های مربوط به برنامه‌درسی اجراشده
- ۱- آماده‌سازی و توجیه معلمان و مدیران نسبت به برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی چگونه صورت گرفته است؟
- ۲- برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان تا چه اندازه از نظر امکانات و تجهیزات مورد حمایت قرار گرفته است؟
- ۳- تا چه اندازه هدف‌های پیش‌بینی شده در برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی (در کلاس‌های درس) پیگیری می‌شود؟
- ۴- معلمان و دانش‌آموزان تا چه اندازه محتوای پیش‌بینی شده در برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی را در مدارس اجرا می‌کنند؟
- ۵- تا چه اندازه از روش‌های یاددهی-یادگیری پیش‌بینی شده در برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی استفاده می‌کنند؟
- ۶- تا چه اندازه شیوه ارزشیابی از آموخته‌های دانش‌آموزان در برنامه درسی مطالعات اجتماعی مطابق با روش‌های پیش‌بینی شده در برنامه به اجرا در می‌آید؟

ج- پرسش‌های مربوط به برنامه‌درسی کسب شده

۱- تا چه اندازه هدف‌های دانشی برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان در دانش آموزان محقق شده است؟

۲- تا چه اندازه هدف‌های مهارتی برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان در دانش آموزان محقق شده است؟

۳- تا چه اندازه هدف‌های نگرشی برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان در دانش آموزان محقق شده است؟

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع پژوهش‌های توصیفی-تحلیلی است که در آن با استفاده از روش‌های تحلیل محتوا، نظرسنجی از معلمان، مدیران، دانش‌آموزان، سرگروه‌های آموزشی و کارشناسان مطالعات اجتماعی و همچنین، مشاهده فرآیند اجرای برنامه در کلاس‌های درس و در نهایت اجرای سه آزمون دانشی، مهارتی و نگرشی در مورد پیشرفت یادگیری دانش‌آموزان، به توصیف و مقایسه سه برنامه‌درسی قصد شده، اجرا شده و کسب شده مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان می‌پردازد.

جامعه و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری در این پژوهش به شرح زیر است: *پیشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*
۱- کلیه اسناد، شامل راهنمای برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی، کتاب درسی و کتاب راهنمای تدریس مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان.

۲- اعضای شورای برنامه‌ریزی درسی مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان اعم از کارشناسان، برنامه‌ریزان و مؤلفان کتاب مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان.

۳- کلیه معلمان مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان شاغل در سازمان آموزش و پرورش شهر تهران.

۴- کلیه دانش‌آموزان پایه‌های اول دبیرستان مناطق نوزده گانه شهر تهران.

۵- کلیه مدیران مدارس دبیرستان مناطق نوزده گانه شهر تهران.

۶- کلیه معلمان عضو گروه‌های آموزشی مطالعات اجتماعی در سطح مناطق نوزده گانه شهر تهران.

روش‌های نمونه‌گیری

برای انتخاب نمونه مناسب از جوامع مورد نظر در این ارزشیابی از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای به شرح زیر استفاده شده است:

روش نمونه‌گیری در سطح جامعه کارشناسان، برنامه‌ریزان درسی گروه علوم اجتماعی و مؤلفان کتاب به روش شمارش کامل افراد بوده است.

به منظور انتخاب نمونه مورد نظر در این پژوهش، ابتدا مناطق نوزده گانه شهر تهران به پنج حوزه جغرافیایی شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز تقسیم گردید و از هر حوزه یک منطقه آموزشی به قید قرعه برگزیده شده (مناطق ۲، ۶، ۸، ۱۹ و ۱۴)، سپس از هر منطقه آموزشی به طور تصادفی ۲ مدرسه دبیرستان پسرانه و ۲ مدرسه دبیرستان دخترانه انتخاب گردید. در مرحله بعد در مدارس منتخب از میان کلاس‌های موجود ۱ کلاس به قید قرعه انتخاب گردید. در آخرین مرحله از میان دانش‌آموزان کلاس‌های منتخب از هر کلاس ۱۰ دانش‌آموز به روش تصادفی به عنوان نمونه مورد نظر برگزیده شد.

کلیه مدیران مدارس منتخب و همچنین کلیه معلمان کلاس‌های منتخب به عنوان نمونه آماری سازمان آموزش و پرورش تهران در این ارزشیابی شرکت نمودند.

۵- فرم نظرخواهی از سرگروه‌های آموزشی مطالعات اجتماعی و نمایندگان گروه‌های دانش‌آموزان به منظور بررسی کم و کیف برنامه درسی مطالعات اجتماعی، روش‌های تدریس و ارزشیابی معلمان، نحوه انجام فعالیت‌های گروهی و بررسی نقاط قوت و ضعف مربوط به درس مطالعات اجتماعی

۶- برگه‌های آزمون دانشی، نگرشی و مهارتی به منظور سنجش میزان یادگیری و تغییر رفتار دانش‌آموزان در سه حوزه دانستی‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌ها.

۷- نمرات پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در امتحانات نوبت دوم و پایانی به منظور مقایسه این نمرات با نمراتی که دانش‌آموزان در آزمون دانشی، نگرشی و مهارتی دریافت کرده‌اند. تا از این طریق اثرات برنامه اجرا شده بر تغییر رفتار آن‌ها مورد بررسی و سنجش قرار گیرد.

روش تعیین روایی و پایایی ابزارهای پژوهش

به منظور تعیین روایی کلیه ابزارهای پژوهش از نظرات کارشناسان و اعضای شورای برنامه‌ریزی مطالعات اجتماعی دوره دبیرستان، ۲ نفر از معلمان مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان، ۲ نفر از سرگروه‌های آموزش مطالعات اجتماعی و نظرات استاد راهنما و مشاور استفاده شد.

برای تعیین برآورد پایایی یا ثبات درونی ابزارهای طرح از فرمول آلفای کرونباخ (با در نظر گرفتن مشخصه‌های آماری سؤالات هر ابزار) استفاده شد.

مقدار ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شده برای هر یک از ابزارهای این طرح در جدول ۱ اشاره شده است.

اولویت‌بندی شد. و سپس بر اساس درک مشترک از پاسخ‌های یکسان نتیجه کار در یک عبارت یا جمله تدوین شده و در موارد لزوم فراوانی و درصد معین گردید.

یافته‌های پژوهش

الف- پرسش‌های مربوط به برنامه‌درسی قصدشده

از جمع‌بندی مطالب عرضه شده در کتاب راهنمای معلم و جزوه راهنمای برنامه درسی و مجموعه نظرات اعضای شورای برنامه ریزی علوم اجتماعی می‌توان به موارد زیر دست یافت:

۱- جهت‌دهی ارزش و فلسفی (فرض‌های اساسی) در برنامه درسی مطالعات اجتماعی چگونه بوده است.

مبنای فلسفی و ارزشی برنامه درسی مطالعات اجتماعی عمدتاً هدف‌های نظام آموزشی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش بوده و از آن‌جایی که برنامه‌ریزان درسی باید قبل از هر چیز شناخت درستی از دیدگاه فلسفی، فرهنگ و نظام ارزشی خود داشته باشند. در برنامه درسی مطالعات اجتماعی، نظام ارزشی فرهنگ اسلامی ایرانی، با تکیه بر محوریت نظام تربیتی اسلام مبنای فلسفی و ارزشی بوده است. همچنین اعضای شورای برنامه‌ریزی و مولفان اعلام کرده‌اند که برنامه درسی مطالعات اجتماعی با استناد به برنامه‌ها یا کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی کشورهای دیگر طراحی نشده است، اما قبل از طراحی، برنامه مطالعات اجتماعی بعضی از کشورها نظیر استرالیا، ژاپن، کانادا، انگلستان و آمریکا مورد مطالعه قرار گرفت.

۲- نیازسنجی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان به چه صورتی بوده، و بر اساس چه الگویی بوده است؟

از آنجایی که نیازسنجی عبارت است از فرایند مطالعه و شناخت ماهیت فرد، جامعه و رشته علمی به قصد تعیین ضرورت‌های تربیتی و هدف‌های آموزشی، در برنامه درسی مطالعات اجتماعی از منابع مختلفی استفاده شده است: اسناد بالاتر از برنامه درسی چون قانون اساسی، هدف کلی آموزش و پرورش و ...، دیدگاه مدیران و سیاست‌گذاران، استفاده از نظرات

اصل اول: دانش‌آموزان از تجربیات خود به مفهوم برسند: برای تحقق این اصل از دو روش زیر استفاده می‌شود.

الف- بحث‌ها عمدتاً از مسائل نوجوانان که به مفهوم مورد نظر ارتباط پیدا کند، شروع خواهند شد.

ب- مصادیق بیشتر برای یک مفهوم توسط خود دانش‌آموزان ارائه شود.

اصل دوم: دانش‌آموز با محیط خود تعامل فعال داشته باشد:

از طریق الف- طرح سوالات اساسی در متن درس

ب- طرح سوالات در سطوح مختلف شناختی

ج- تعیین فعالیت‌های عملی

د- امکان فعالیت‌های گروهی

اصل سوم: ارتباط و هماهنگی لازم بین بخش‌های مختلف محتوا. از طریق:

الف- توسعه تدریجی مفاهیم

ب- ایجاد ارتباط مفهومی بین فصول مختلف از طریق مقدمه هر فصل

اصل چهارم: ارتباط برنامه درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه

اصل پنجم: هماهنگی برنامه با شرایط آموزشی، فرهنگی و اجتماعی مختلف: از طریق

الف- استفاده از مصادیق مناسب؛ ب- انعطاف در انجام فعالیت‌های عملی و ج- هماهنگی با

جنسیت

اصل ششم: نگرش سیستمی دانش‌آموز

اصل هفتم: نگرش مثبت دانش‌آموز به محتوای برنامه: از طریق الف- ایجاد فرصت برای

کارهای گروهی ب- احتیاج به بیان و ابراز خود و ج- تعیین و تصریح هدف‌های هر درس

۵- الگو و روش‌های یاددهی- یادگیری، در برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی چگونه

انتخاب و سازماندهی شده است؟

- ۲- در ارزشیابی باید به طرح سوالاتی پرداخت که بتوان از طریق آنها کاربرد آموخته‌های دانش‌آموزان را مورد سنجش قرار داد.
- ۳- در ارزشیابی باید به طرح سوالاتی پرداخت که مربوط به ارزشیابی امور مختلف و قضاوت درباره آنها باشد.
- ۴- ارزشیابی نباید الزاماً انفرادی باشد، بلکه گاه مستلزم تلاش‌های جمعی و گروهی است
- ۵- از مهارت‌های اجتماعی نظیر مهارت برقراری ارتباط با دیگران، مشورت کردن، همکاری کردن و مسئولیت‌پذیری نیز ارزشیابی به عمل آید.
- ۶- در ارزشیابی برای فعالیت‌های دانش‌آموزان از چک لیست مشاهده رفتار استفاده شود.
- ۷- نتایج کار و گزارش‌هایی که دانش‌آموزان از کار گروهی خود ارائه می‌دهند در ارزشیابی محسوب شود.
- ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در درس مطالعات اجتماعی به شیوه‌های زیر انجام می‌شود:
- ۱- ارزشیابی تشخیصی: منظور از این ارزشیابی، بررسی میزان آمادگی یادگیرندگان برای درس جدید و سنجش رفتار ورودی می‌باشد که در ابتدای تدریس انجام می‌گیرد.
- ۲- ارزشیابی تکوینی: ارزشیابی تکوینی نوعی از ارزشیابی است که میزان پیشرفت یادگیرنده را در هر مرحله از تدریس معین خواهد کرد. معلم نتایج این نوع ارزشیابی‌ها را باید به اطلاع دانش‌آموزان رسانده و به آنها بازخورد دهد.
- ۳- ارزشیابی پایانی: در ارزشیابی پایانی یا تراکمی، مجموعه آموخته‌های دانش‌آموزان در طول یک دوره آموزشی تعیین می‌گردد و هدف آن نمره دادن به دانش‌آموزان و قضاوت درباره اثربخشی کار معلم و برنامه‌درسی است.
- بر اساس شیوه‌نامه مصوب ارزشیابی دو نوبته، ارزشیابی از دانش‌آموزان به دو شکل «مستمر» و «پایانی» انجام می‌گیرد و نمره امتحان هر درس در هر نوبت، میانگین نمره امتحانی و نمره ارزشیابی مستمر همان نوبت خواهد بود که بر مبنای ۲۰ مشخص می‌شود. ارزشیابی مستمر

شامل موارد زیر است: ۱- آزمون‌های شفاهی و کتبی تدریجی، ۲- میزان مشارکت در فعالیت‌ها و گفتگوهای کلاس، ۳- انجام دادن فعالیت‌های خارج از کلاس، ۴- داشتن دفتر کار منظم برای انجام فعالیت‌ها، ۵- انجام دادن کارهای اختیاری مانند ارائه مقالات تحقیقی و ابتکارهای علمی و ادبی و هنری.

۷- فرآیند ارزشیابی تکوینی از برنامه درسی مطالعات اجتماعی (در زمان طراحی و تدوین برنامه) چگونه بوده است؟

به طور کلی برنامه درسی مطالعات اجتماعی اعم از راهنمای برنامه و کتاب پس از تولید به دو صورت اعتبار بخشی شده است.

۱- ارزشیابی درون سازمانی به این صورت که راهنما در اختیار همه گروه‌های دفتر برنامه‌ریزی قرار گرفته و سپس در یک زمان مشخص در جلسه‌ی مشترک دفتر کلیه مسئولین و کارشناسان گروه‌ها نظرات و پیشنهادهای خود را در کمیسیون‌های مربوطه که در همان جلسه با حضور شرکت کنندگان تشکیل شده ارائه نموده‌اند و مکتوب کرده‌اند و مبنای اصلاح راهنمای برنامه قرار گرفته است.

۲- ارزشیابی با استفاده از نظر معلمان: از طریق ارسال به استان‌ها (گروه‌های آموزشی علوم اجتماعی استان‌ها) و اخذ نظرات کتبی معلمان با کمک سرگروه‌های آموزشی استان‌ها و جمع‌بندی نظرات و اعمال اصلاح بر اساس آنها. اما به جهت وجود محدودیت‌هایی در مقطع دبیرستان این برنامه اجرای آزمایشی را طی نکرده است ولی ارزشیابی پایانی آن توسط موسسه پژوهشی سازمان انجام گرفته.

در مورد کتاب نیز همین فرآیند طی شده یعنی پس از تصویب راهنمای برنامه و تألیف کتاب بر مبنای راهنمای برنامه فرآیند ارزشیابی و اعتبار بخشی کتاب نیز بر مبنای همان روش راهنمای برنامه صورت پذیرفته علاوه بر آن در مورد کتاب از دانش‌آموزان به طور گزینش تصادفی غالباً در مناطق تهران نیز بهره گرفته شده است.

ب- پرسش‌های مربوط به برنامه‌درسی اجرا شده

۱- آماده‌سازی و توجیه معلمان و مدیران نسبت به برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی چگونه صورت گرفته است؟

پشتیبانی از اجرای یک برنامه‌درسی از طریق آماده‌سازی نیروی انسانی (آموزش به معلمان و مدیران) و تولید مواد آموزشی مورد نیاز از قبیل (کتب درسی، کتاب راهنمای معلم، بسته‌های آموزشی و فیلم‌های ویدیویی و پیش‌بینی فضای اجرایی مناسب صورت می‌گیرد

الف) معلمان

طبق برنامه قصد شده معلمان مطالعات اجتماعی باید از دو طریق زیر با اهداف، محتوا و عناصر برنامه درسی مطالعات اجتماعی آشنا می‌شدند:

۱- از طریق برگزاری دوره‌های آموزش ضمن خدمت

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که ۷۶/۹ درصد از معلمان مطالعات اجتماعی در دوره‌های آموزش ضمن خدمت شرکت داشته و ۲۳/۱ درصد از آنها در هیچ دوره‌ای شرکت نداشته‌اند. ۲۱/۲ درصد از معلمان که در دوره‌های ضمن خدمت شرکت کرده بودند، کیفیت اجرای دوره را ضعیف ارزیابی کرده‌اند. همچنین ۳۹/۳ درصد از معلمان میزان تأثیر این دوره‌ها را بر افزایش کیفیت کار خود در آموزش مطالعات اجتماعی، در حد کم و خیلی کم و ۳۲/۷ درصد در حد متوسط ارزیابی کرده‌اند. بنابراین می‌توان گفت این دوره‌ها تأثیر چندانی بر کیفیت آموزش معلمان نداشته و آن‌ها را با ویژگی‌ها و عناصر برنامه درسی مطالعات اجتماعی و کاربست آن در فرایند یاددهی-یادگیری آشنا نساخته است. ضمناً ضعف‌های اساسی را در مورد کم و کیف این دوره‌ها از جمله ضعف مدرسان در آموزش، ضعف محتوا و مطالب ارائه شده و کیفیت پایین این دوره‌ها بیان داشته‌اند.

۲- از طریق کتاب راهنمای معلم

متوسط است. لذا لازم است از طریق برگزاری دوره‌های ضمن خدمت مدیران را با فلسفه، اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و نظام ارزشیابی پیشرفت یادگیری در این درس آشنا سازیم تا آنها بتوانند با آگاهی لازم زمینه اجرای هر چه بهتر برنامه درسی مطالعات اجتماعی را برای معلمان و دانش‌آموزان در سطح مدرسه خود فراهم نمایند.

شواهد فوق حاکی از آن است که پشتیبانی از برنامه آموزش مطالعات اجتماعی در حد مطلوب صورت نگرفته است و به همین جهت برنامه درسی مطالعات اجتماعی در اجرا با مشکلات متعددی روبه‌رو است که باید از سوی مسئولین برای رفع آنها اقدام شود.

۲- برنامه درسی مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان تا چه اندازه از نظر امکانات و

تجهیزات مورد حمایت قرار گرفته است؟

الف) نظر معلمان و سرگروه‌های آموزشی

بر اساس نظرخواهی که از ۵۲ معلم مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان در ۲۰ مدرسه در شهر تهران به عمل آمد، وضعیت این مدارس از نظر امکانات و تجهیزات آموزشی مطالعات اجتماعی به شرح زیر بود است:

۱۹/۲ درصد کلاس‌ها دارای فیلم‌های آموزشی، (۳۴ درصد) دارای کتاب راهنمای معلم،

(۵۱/۹ درصد) دارای کتاب‌های کمک درسی و (۱۱/۶ درصد) به سایر مواد و تجهیزات

آموزشی مانند ویدئوپروژکتور و غیره دسترسی دارند.

بنابراین بر اساس شواهد موجود، دسترسی به امکانات و تجهیزات از نظر این معلمان به

طور کلی کم بوده که این نظر مورد تأیید سرگروه‌های آموزشی شهر تهران و همچنین مشاهده‌کنندگان کلاس درس بوده است.

در مورد میزان همکاری مدیر مدرسه در اجرای برنامه درسی مطالعات اجتماعی اکثر

معلمان (۶۷/۳ درصد) میزان این همکاری را در حد زیاد و خیلی زیاد گزارش کرده‌اند و

همچنین در مورد میزان همکاری والدین دانش‌آموزان با معلمان در اجرای برنامه درسی

۱- اکثر مدیران (۸۵ درصد) بر این باورند که گروه‌های آموزشی توانسته‌اند مشکلات معلمان را حل و فصل کنند.

مدیران مهمترین مشکلات اجرایی برنامه درسی مطالعات اجتماعی را در مدرسه خود به ترتیب اولویت به شرح زیر گزارش کرده‌اند:

- کمبود نرم‌افزارهای آموزشی مثل فیلم‌های آموزشی و کامپیوتر (۷۰ درصد)

- کمبود فضا در کلاس‌های درس برای انجام کارهای گروهی (۵۰ درصد)

- عدم دیران علاقمند و متخصص (۳۰ درصد)

- زیاد بودن تعداد دانش‌آموزان در کلاس درس (۱۰ درصد)

از نظر مدیران والدین در مورد مشکلات برنامه درسی مطالعات اجتماعی موارد زیر را مطرح می‌کنند:

- بی انگیزه بودن و بی توجه بودن دانش‌آموزان (۱۰ درصد)

- ناآشنایی با این درس (۱۰ درصد)

- زیاد بودن محتوای مطالب ارائه شده در کتاب (۲۰ درصد)

- سخت بودن محتوای این درس (۲۰ درصد)

- اصلاً مشارکتی ندارند (۲۰ درصد)

مدیران در برخورد با دانش‌آموزان اظهار داشتند که آنها در مورد زیر از فرایند اجرای برنامه آموزش مطالعات اجتماعی شکایت می‌کنند:

- زیاد بودن حجم محتوای کتاب (۴۰ درصد)

- سنگینی محتوا بخصوص فصل نظام اقتصادی (۲۰ درصد)

- جنبه حفظی و تئوریک داشتن (۱۰ درصد)

- هیچ مشکلی وجود ندارد (۳۰ درصد)

- بی تفاوت نسبت به این درس (۳۰ درصد).

راستا، کاظم پور (۱۳۸۳) در پژوهش خود با عنوان «ارزشیابی برنامه درسی اجرا شده درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه نظری بر اساس مدل سه بعدی روبیتال از دیدگاه دبیران استان گیلان و مقایسه آن با برنامه درسی قصد شده» نیز نشان داده است که دانش‌آموزان در دستیابی به قلمروهای شناختی برنامه درسی قصد شده مطالعات اجتماعی موفق بوده‌اند، در حالی که در دستیابی به قلمروهای نگرشی و مهارتی برنامه درسی قصد شده درس مطالعات اجتماعی موفقیت چندانی کسب نکرده‌اند. اخلاقی (۱۳۸۳) در پژوهش خود با عنوان «بررسی میزان هماهنگی برنامه درسی قصد شده و اجرا شده مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان‌های پسرانه شهر تهران» به این نتیجه رسیده است که اگر چه اهداف دانشی و نگرشی در حد زیاد و خیلی زیادی مطابق با برنامه قصد شده بوده‌اند. ولی نتایج چک لیست مشاهده رفتار نشان داد که ۸۰ درصد دبیران در زمان اجرای برنامه در حد کم و خیلی کمی بر اهداف مهارتی تأکید کرده‌اند که از این لحاظ برنامه اجرا شده مطابق با برنامه قصد شده نیست. همچنین مفتخر (۱۳۸۶) در پژوهش خود میزان تطابق اهداف برنامه درسی اجرا شده شهروند مسئول با اهداف برنامه درسی قصد شده شهروند مسئول اغلب در سطح متوسط و قابل قبول گزارش کرد.

در مورد این که تا چه اندازه هدف‌های ارائه شده در کتاب درسی مطالعات اجتماعی متناسب با نیازهای جسمی، عقلی، عاطفی، معنوی و اخلاقی دانش‌آموزان است، (۲۱/۱ درصد) از معلمان میزان تناسب هدف را با نیازهای دانش‌آموزان در حد زیاد و خیلی زیاد و (۵۵/۱ درصد) آن را در حد متوسط گزارش کرده‌اند. در این مورد اعضای گروه‌های آموزشی هم چنین نظری دارند.

با توجه به موارد یاد شده می‌توان چنین نتیجه گرفت هدف‌های دانشی برنامه درسی مطالعات اجتماعی در کلاس‌های درس پیگیری می‌شود، اما هدف‌های نگرشی و مهارتی کمتر در کلاس‌های درس پیگیری می‌شود.

۴- معلمان و دانش‌آموزان تا چه اندازه محتوای پیش‌بینی شده در برنامه درسی مطالعات اجتماعی را در مدارس اجرا می‌کنند؟

مطلوب انسانی، پرورش خلاقیت در دانش‌آموزان، تأکید بر هویت دینی و ملی و همچنین تعهد در مقابل جامعه پرداخته است تقریباً بین ۴۰ تا ۴۵ درصد از معلمان اظهار کردند تا حدودی و ۲۰ الی ۳۰ درصد تا حد زیادی به این موارد پرداخته است، همچنین در اینکه تا چه اندازه محتوا و رویکرد آموزشی کتاب به پرورش مهارت‌های فرایند تفکر (مثل جمع‌آوری اطلاعات، فرضیه‌سازی و ...) می‌پردازد، ۱۹.۲ درصد از معلمان در حد زیاد و خیلی زیاد، ۵۵.۸ درصد تا حدودی و ۲۱.۱ درصد در حد کم و خیلی کم گزارش داده‌اند.

محتوا و اصول سازماندهی

تقریباً بین ۴۵ تا ۵۵ درصد از معلمان اظهار کردند تا حدودی و همچنین ۲۵ الی ۳۵ درصد تا حد زیاد، محتوای کتاب مطالعات اجتماعی متناسب با معیارها و اصول زیر است:

آموخته‌های قبلی دانش‌آموز، توانایی دانش‌آموز، زندگی روزمره و محیط اجتماعی دانش‌آموزان، تجربیات روزمره دانش‌آموزان، توسعه تدریجی مفاهیم، اصول سازماندهی محتوا (مانند توجه به نیازهای جامعه و فرد، مسائل جامعه و توانایی یادگیرنده)، شیوه‌های گوناگون سازماندهی (مانند تلفیقی، مجزا و غیره) و همچنین انسجام و پیوستگی. در همین راستا، پژوهش نارمنجی (۱۳۸۰) نیز نشان داده است که محتوا به میزان کافی و مطلوب متناسب با ماهیت و توانایی ذهنی یادگیرندگان، آشنا ساختن دانش‌آموزان با حقوق و وظایف اجتماعی و مدنی و همچنین سازماندهی و ارتباط فصول با یکدیگر نیست. اما در مورد تناسب محتوا با نیازهای فردی و اجتماعی همانند یافته‌های این تحقیق است.

در مورد این که تا چه اندازه محتوا و رویکرد آموزشی برنامه مطالعات اجتماعی برای دانش‌آموزان جذاب و دوست‌داشتنی است؛ ۲۶.۹ درصد از معلمان در حد زیاد، ۳۸.۵ درصد تا حدودی و ۳۲.۷ درصد در حد کم اعلام کرده‌اند. در حالی که پژوهش نارمنجی (۱۳۸۰) نشان داده است که محتوای کتاب متناسب با علایق دانش‌آموزان نیست.

تصاویر و جداول

اکثر معلمان (۵۷.۷ درصد) میزان جذابیت تصاویر، جدول‌ها و نمودارهای ارائه شده در کتاب را برای دانش‌آموزان در حد کم و خیلی کم ارزیابی کرده‌اند. این مسئله در نظرسنجی از دانش‌آموزان هم مورد تأیید قرار گرفته است. همچنین اکثر معلمان معتقدند که تصاویر، جدول‌ها و نمودارهای موجود در کتاب مطالعات اجتماعی به ساده‌سازی مطالب برای یادگیری دانش‌آموزان کمک نمی‌کنند. این مسأله در نظرسنجی از دانش‌آموزان هم مورد تأیید قرار گرفته است

با توجه به یافته‌های این پژوهش اکثر معلمان، دانش‌آموزان، نمایندگان دانش‌آموزان و سرگروه‌های آموزشی اظهار کردند که درک برخی از مفاهیم و فعالیت‌های کتاب خصوصاً بخش نظام اقتصادی و نظام سیاسی دارای مشکل اساسی‌اند.

لازم به توضیح است با توجه به سنگینی محتوا و قابل درک و فهم نبودن برخی از مطالب و موضوعات ارائه شده در کتاب مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان لازم است تا کارشناسان محتوا در شورای برنامه‌ریزی درسی مطالعات اجتماعی اقدامات لازم را در جهت تغییر این محتواها یا ارائه مناسب‌ترین محتواها به گونه‌ای که با قدرت درک و فهم دانش‌آموزان همخوانی داشته باشد اقدام کنند.

محتوا و زمان پیش‌بینی شده گاه‌علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

برای اجرای برنامه درسی مطالعات اجتماعی (۲ ساعت) در طول هفته در نظر گرفته شده است. ۴۰ درصد از مدیران بر اساس شکایت‌های معلمان مدرسه خود اعلام داشته‌اند که حجم مطالب مطالعات اجتماعی زیاد است و معلمان وقت کافی برای تدریس این درس را ندارند. همچنین ۴۰ درصد از مدیران از شکایت دانش‌آموزان به زیاده‌ای حجم مطالب کتاب درس مطالعات اجتماعی و کمی زمان پیش‌بینی شده برای تدریس این درس تأکید کرده‌اند. در صورتی که در مصاحبه که با نمایندگان دانش‌آموزان صورت گرفته ۸۰ درصد از آنها اعلام

است که میزان تطابق روش‌های تدریس برنامه‌درسی اجرا شده شهروند مسئول با روش‌های تدریس برنامه درسی قصد شده شهروند مسئول اغلب در سطح متوسط و قابل قبولی است. ۵۲ درصد از معلمان اظهار داشته‌اند که روش‌های تدریس پیشنهاد شده در راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی تا حدی، ۳۳ درصد در حد خیلی کم و ۱۵ درصد در حد زیاد قابل اجراست. معلمان علت مشکلات اجرای روش‌های تدریس مطالعات اجتماعی را حجم زیاد مطالب و کمی وقت، زیاد بودن دانش‌آموزان در کلاس و همچنین حجم زیاد فعالیت‌های پیشنهاد شده در محتوای دروس گزارش کرده‌اند که در این زمینه سرگروه‌های آموزشی هم چنین مسائلی را مطرح کرده بودند.

بر اساس نظرات مشاهده‌گران از کلاس درس، اکثر معلمان از سه روش تدریس سخنرانی (۷۱/۱ درصد)، روش تدریس بحث گروهی (۶۸/۹ درصد) و روش تدریس پرسش و پاسخ (۶۰ درصد) در کلاس درس استفاده می‌کنند و در مقابل از سایر روش در حد بسیار کم استفاده کرده‌اند. همچنین گزارش نمایندگان دانش‌آموزان حاکی از آن است که آنها بیشتر از روش تدریس سخنرانی، پرسش و پاسخ، بحث و تبادل نظر گروهی استفاده می‌کنند. ملاحظه نتایج فوق نشان می‌دهد که در اکثر موارد روش‌های تدریس پیش‌بینی شده برای استفاده دبیران در زمان اجرای برنامه درسی در حد مطلوبی مورد استفاده واقع نشده و تنها از چهار روش تدریس پرسش و پاسخ (۷۹/۹ درصد)، بحث گروهی (۶۷/۳ درصد)، یادگیری مشارکتی (۶۱/۵ درصد)، سخنرانی در حد مطلوب استفاده شده است. از این لحاظ برنامه اجرا شده مطابق با برنامه قصد شده تعقیب نگردیده است. در همین راستا، پژوهش اخلاقی (۱۳۸۳) نیز نشان داده است که فقط از روش‌های تدریس پیش‌سازمان‌دهنده و کسب مفهوم در حد زیاد و خیلی زیادی مطابق با برنامه قصد شده دنبال می‌شود و از سایر روش‌ها استفاده مطلوب به عمل نمی‌آید.

در نظرسنجی از دانش‌آموزان اعلام کردند که معلمان آنها در تدریس مطالعات اجتماعی به ترتیب از روش تدریس سخنرانی (۵۲.۳ درصد)، آموزش مفاهیم (کسب مفهوم) (۳۴.۹)،

با توجه به یافته‌های تحقیق ۲۵ درصد از معلمان روش‌های ارزشیابی توصیه شده در درس مطالعات اجتماعی را در حد زیاد و خیلی زیاد ۳۰ درصد تا حدودی و ۴۵ درصد در حد کم و خیلی کم قابل اجرا می‌دانند. در حالی که ۳۰ درصد مدیران اظهار داشته‌اند که معلمان در حد زیاد و خیلی زیاد، ۶۰ درصد تا حدودی و ۱۰ درصد در حد کم روش‌های پیشنهاد شده برای ارزشیابی درس مطالعات اجتماعی را اجرا می‌کنند.

در نظرسنجی از معلمان آنها اظهار کرده‌اند که برای ارزشیابی مستمر به منظور پیشرفت تحصیلی یادگیرندگان به ترتیب از ابزارهای ارزشیابی زیر استفاده می‌کنند: انواع آزمون‌های شفاهی و کتبی تدریجی (۱۰۰ درصد)، میزان مشارکت در فعالیت‌ها و گفتگوهای کلاسی (۶۷.۳ درصد)، شرکت در بحث‌های گروهی و همکاری در کار گروهی (۵۳.۸ درصد)، داشتن دفتر کار منظم برای انجام فعالیت‌ها (۴۲.۳ درصد)، انجام دادن کارهای اختیاری مانند ارائه مقالات تحقیقی و ابتکاری و عملی و ادبی و هنری (۴۰.۴ درصد)، انجام دادن فعالیت‌های خارج از کلاس (۳۴.۶ درصد). این در حالی است که با توجه به گزارش مشاهده‌گران از کلاس درس، معلمان برای ارزشیابی مستمر به ترتیب از ابزارهای زیر: انواع آزمون‌های شفاهی و کتبی تدریجی (۸۲/۲ درصد)، شرکت در بحث‌های گروهی و همکاری در کار گروهی و انجام دادن کارهای اختیاری مانند: ارائه مقالات تحقیقی و ابتکاری و عملی و ادبی و هنری (۵۱/۱ درصد)، میزان مشارکت در فعالیت‌ها و گفتگوهای کلاسی (۴۸/۹ درصد)، انجام دادن فعالیت‌های خارج از کلاس (۴۴/۴ درصد) و داشتن دفتر کار منظم برای انجام فعالیت‌ها (۲۸/۹ درصد) استفاده کرده‌اند. در همین راستا، پژوهش اخلاقی (۱۳۸۳) نیز نشان داده است که از نظر مشاهده‌گران دبیران انجام دادن کارهای اختیاری، گروهی و فعالیت‌های خارج از کلاس و انجام فعالیت‌های متن را در حد کم و خیلی کم در ارزشیابی محسوب کرده و نتایج ارزشیابی‌های مستمر را به اطلاع آنها نمی‌رسانند؛ ولی از نظر دبیران، موارد فوق در زمان اجرا در حد زیاد و خیلی زیادی رعایت شده است.

است که میزان تطابق ارزشیابی برنامه درسی اجرا شده شهروند مسئول با ارزشیابی برنامه درسی قصد شده شهروند مسئول اغلب در سطح متوسط و قابل قبول است.

بیش از ۷۰ درصد از نمایندگان گروه‌های دانش‌آموزان نحوه ارزشیابی درس مطالعات اجتماعی را مناسب ارزیابی کردند و ۳۰ درصد از دانش‌آموزان ارزشیابی این درس را ضعیف اعلام کردند. در این مورد مدیران هم چنین نظری داشتند. علت ضعف را جنبه حفظی داشتن و جزئی‌نگری سوالات امتحانی ذکر کرده‌اند. این مسأله در نظرسنجی از مدیران از قول دانش‌آموزان نیز عنوان شده است.

ج- پرسش‌های مربوط به برنامه درسی کسب شده

به منظور قضاوت در مورد میزان تحقق یافتن هدف‌های برنامه درسی کسب شده، گذشته از نتایج آزمون دانشی، نگرشی و عملکردی دانش‌آموزان که در پایان سال تحصیلی به اجرا در آمد، میانگین نمرات ارزشیابی‌های مستمر (نوبت دوم) و پایانی هر یک از دانش‌آموزان که در کارنامه هر یک از آنها ثبت شده، گردآوری شد. در نهایت با محاسبه میانگین میانگین‌های نمرات دانش‌آموزان در آزمون‌های (مستمر، پایانی، دانشی؛ نگرشی و عملکردی) و همچنین با توجه به معنادار بودن تفاوت‌های مشاهده شده از نظر آماری (در سطح یک درصد) نتایجی بدست آمد که در این جا به شرح هر یک از آنها پرداخته می‌شود.

۱- تا چه اندازه هدف‌های دانشی برنامه درسی مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان در دانش‌آموزان محقق شده است؟

یافته‌های حاصل از این پژوهش حاکی از آن است که میانگین نمرات دانش‌آموزان در آزمون‌های دانشی به ترتیب در آزمون مستمر (۱۶.۵۱)، آزمون دانشی (۱۵.۹۸) و آزمون پایانی (۱۵.۴۹) بوده است. همچنین، میانگین کل نمره دانش‌آموزان در سه آزمون (۱۵.۹۹) است. با توجه به آنچه بیان شد می‌توان چنین نتیجه گرفت که عملکرد دانش‌آموزان در سه آزمون در

پیشنهادها

با توجه به یافته‌های بدست آمده از این تحقیق در این قسمت به منظور رفع نارسایی‌ها و اصلاح و بهبود برنامه درسی مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان پیشنهادهای عملی و کاربردی برای استفاده کارشناسان و دست‌اندرکاران برنامه‌ریزی و تألیف کتاب مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان به شرح زیر ارائه می‌شود:

۱- با توجه به عدم آشنایی اکثر مدیران و معلمان از فلسفه، اهداف و روش‌های ارزشیابی برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی و ضعف دوره‌های آموزش ضمن خدمت از دیدگاه معلمان و مدیران پیشنهاد می‌شود:

۱-۱ دوره‌های ضمن خدمت با اهداف، محتوا و روش‌های مناسب تدریس برای مدیران، معلمان مطالعات اجتماعی، حتی والدین دانش‌آموزان برگزار شود.

۱-۲ طراحی و تدوین برنامه‌های دوره‌های ضمن خدمت آموزش مطالعات اجتماعی بر اساس نیازسنجی از معلمان و مدیران صورت گیرد.

۱-۳ در طراحی و تدوین محتوای کتاب راهنمای معلم (که نقش تعیین کننده در معرفی فلسفه، اهداف، محتوا، روش‌های یاددهی - یادگیری و شیوه‌های ارزشیابی پیشرفت یادگیری دانش‌آموزان به معلمان دارد) تجدیدنظر اساسی صورت گرفته و از طریق آنها به نیازهای واقعی معلمان برای تدریس مطالعات اجتماعی پاسخ داده شود.

۲- همان‌طور که نتایج این پژوهش نشان می‌دهد اکثر معلمان (۶۵ درصد) مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان فاقد کتاب راهنمای معلم و دیگر کتاب‌های کمک درسی هستند. بر این اساس پیشنهاد می‌شود شورای برنامه‌ریزی علوم اجتماعی و سایر مسئولین در دفتر برنامه‌ریزی و تألیف نسبت رفع نواقص مهم اقدام نموده و برای همه معلمان کتاب راهنمای تدریس مطالعات اجتماعی ارسال نمایند.

۴-۲ در صورت صلاحدید و بر مبنای کار کارشناسی به نحوی که به ساخت و بافت کلی محتوای مطالعات اجتماعی آسیب وارد نشود، برای کاهش بخش‌هایی از محتوای مطالعات اجتماعی اقدام شود.

۵- همان‌طور که نتایج این پژوهش نشان می‌دهد اکثر معلمان در کلاس آموزش مطالعات اجتماعی از انجام کارهای گروهی استقبال نمی‌کنند و مشکلاتی چون زیادی تعداد دانش‌آموزان و کمبود فضا برای کارگروهی در کلاس ذکر کرده‌اند. براین اساس لازم است: ۵-۱ در مورد نقش و اهمیت کارگروهی و روش‌های سازماندهی فعالیت‌های گروهی و نحوه ارزشیابی از عملکرد افراد در گروه به معلمان آموزش‌های لازم داده شود.

۵-۲ با توجه به حجم زیاد دانش‌آموزان در کلاس و کمبود فضای لازم برای انجام کارهای گروهی و احیاناً نامناسب بودن میز و صندلی‌های کلاس‌ها برای اجرای فعالیت‌های گروهی، لازم است شرایطی فراهم شود که مشکلات یاد شده در کلاس‌ها برطرف گردیده و زمینه برای انجام اجرای کارهای گروهی از هر نظر فراهم شود.

۶- یافته‌های این پژوهش نشان داد که هم معلمان و هم دانش‌آموزان از زمان پیشنهاد شده برای تدریس درس مطالعات اجتماعی در طول هفته (دو ساعت در هفته) رضایت ندارند و این زمان را برای اجرای درس مطالعات اجتماعی کافی نمی‌دانند. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود برای افزایش ساعات مطالعات اجتماعی حداقل یک ساعت (مطابق آنچه که معلمان مطالعات اجتماعی پیشنهاد کرده‌اند) اقدام لازم صورت پذیرد.

۷- در اجرای موفق برنامه‌های مطالعات اجتماعی لازم است در درجه اول مدیران مدارس و سپس والدین دانش‌آموزان با معلمان این درس همکاری داشته باشند. نتایج این پژوهش در این مورد گلايه‌هایی را از سوی معلمان نشان داد. لذا پیشنهاد می‌شود با برگزاری دوره‌های آموزشی و توجیهی به نقش و اهمیت مدیران در ایجاد امکانات، موقعیت‌ها و فرصت‌های مناسب یادگیری درس مطالعات اجتماعی و نقش و انتظارات معلمان از والدین در این درس، اهمیت داده شود.

۷-۸ نتایج این پژوهش نشان داد که اکثر معلمان با روش طراحی و استفاده از چک لیست‌های مشاهده رفتار آشنا نیستند لذا پیشنهاد می‌شود در دوره‌های آموزش ضمن خدمت یا در محتوای کتاب راهنمای معلم به معلمان آموزش داده شود که با نحوه ساختن و استفاده از این ابزار مناسب برای سنجش فعالیت‌های گروهی و تحقیقات انجام شده از سوی دانش‌آموزان کاربرد دارد آشنا شوند.

منابع فارسی

- احمدی، غلامعلی. (۱۳۸۵). بررسی میزان همخوانی و هماهنگی بین سه برنامه‌درسی قصدشده، اجراشده و کسب‌شده در برنامه جدید آموزش علوم دوره ابتدایی). فصلنامه علمی و پژوهشی پژوهشکده تعلیم و تربیت، دوره ۲۲، ۸۶، صص ۹۲-۵۱
- احمدی، غلامعلی. (۱۳۸۸). ارزشیابی برنامه درسی اجرا شده و کسب شده علوم دوره راهنمایی. طرح پژوهشی، وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- اخلاقی، مرتضی. (۱۳۸۳). بررسی میزان هماهنگی و همخوانی برنامه درسی قصدشده و اجراشده مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان‌های پسرانه شهر تهران در سال تحصیلی ۸۳-۸۴، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
- سیلور، الکساندر و لوئیس. (۱۳۷۸). برنامه‌ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر (ترجمه غلامرضا خوی نژاد). مشهد: آستان قدس رضوی.
- کاظم پور، اسماعیل. (۱۳۸۳). ارزشیابی برنامه درسی اجرا شده درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه نظری بر اساس مدل سه بعدی روبیتایل از دیدگاه دبیران استان گیلان در سال تحصیلی ۸۳-۸۲ و مقایسه آن با برنامه درسی قصد شده، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.

